

ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

БРАТІШКО Ю.С.

*кандидат фармацевтичних наук, доцент,
доцент кафедри управління та економіки підприємства
Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна*

ПОСИЛКІНА О.В.

*доктор фармацевтичних наук, професор,
завідуюча кафедри управління та економіки підприємства
Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна*

Сьогодні у всьому світі концепція соціальної відповідальності набула масштабного розвитку. У наукових колах обговорюються питання соціальної відповідальності людини та суспільства, соціальної відповідальності держави, соціальної відповідальності підприємств. У всьому світі у сфері теорії та практики соціальної відповідальності працюють вчені, функціонують спеціалізовані дослідні організації, готуються відповідні фахівці, на підприємствах створюються посади та відділи з управління соціальною відповідальністю. Але в Україні проблема підготовки фахівців з управління соціальною відповідальною діяльністю (СВД) підприємств залишається відкритою. Особливо гостро постає питання підготовки менеджерів із соціальної відповідальності для потреб фармації, що обумовлене існуванням специфічних аспектів управління СВД фармацевтичних підприємств (ФП). Саме тому розробка науково-методичних підходів до формування освітньо-професійної програми (ОПП) для підготовки менеджерів із соціальної відповідальності для фармацевтичних компаній є актуальною.

Об'єктом дослідження є ОПП для підготовки менеджерів із соціальної відповідальності, які функціонують в Україні. Дослідження спрямовані на формування науково-практичних підходів до визначення кола компетентностей менеджера із соціальної відповідальності на ФП, що дозволить підвищити ефективність підготовки та підбору кандидатів на зазначені посади на вітчизняних ФП, завдяки чому підвищиться ефективність управління СВД на ФП, укріпиться їхня ділова репутація, імідж та підвищиться конкурентоспроможність ФП як на українському, так і на світовому фармацевтичному ринках.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці ОПП «Управління соціальною відповідальністю» для підготовки менеджерів із соціальної відповідальності для потреб вітчизняної фармації.

З метою визначення пропозицій роботодавців щодо вакансій на посаду менеджера із соціальної відповідальності обрано 10 Інтернет-сайтів, що входять до переліку найбільш популярних ресурсів з пошуку роботи [1]. За попереднім аналізом зручності пошуку і представленості вакансій для подальшого моніторингу нами обрано наступні ресурси: <https://www.work.ua>, <https://rabota.ua>, <https://jobs.ua>, <https://hh.ua>, <https://www.superjob.ua>, <https://trud.ua>, <https://talent.ua>, <http://trudbox.com.ua>, <https://job.morion.ua>, <https://robotainua.com>.

WORK.ua (<https://www.work.ua>) займає перше місце серед сайтів пошуку роботи в Україні (станом на червень 2018 р. пропонувалось понад 81 тисячу вакансій, станом на квітень 2019 р. – 69,3 тисячі вакансій). На головній сторінці сайту розміщено основні компанії-роботодавці в Україні та є можливість робити пошук за категоріями вакансій, за містами, обирати роботу для студентів або інвалідів. У меню розширено пошуку налаштування дозволяють проводити додаткове сортування вакансій за рівнем заробітної плати, освітою, видом зайнятості і досвідом роботи.

HeadHunter (<https://hh.ua>) у червні 2018 р. пропонував більш ніж 21 тисячу вакансій від 66 тисяч компаній з усієї України, містив понад 1150 тисяч

резюме, у квітні 2019 р. чисельність вакансій становила 13,1 тисячі від майже 73 тисяч компаній, а кількість розміщених резюме – 1288,8 тисяч. Даний ресурс має зручне меню пошук з можливістю проводити сортування інформації за ключовими словами у вакансії, назвою компанії або опису вакансії. Є можливість обирати професійну галузь, галузь компанії, регіон пошуку, рівень заробітної плати, необхідний досвід роботи, тип зайнятості, графік роботи і робити сортування за період.

Trud.ua – «портал пошуку роботи та підбору персоналу в Україні» (<https://trud.ua>) у червні 2018 р. розміщував понад 1,9 тисяч резюме, пропонував більше 18 тисяч вакансій і мав 1781 тисяч підписантів. У квітні 2019 р. на даному сайті розміщено 3772 резюме, 48150 вакансій, а кількість підписантів нараховує 184335. Налаштування головної сторінки сайту дозволяють здійснити пошук вакансій на назвою посади, містом або категорією. Меню розширеного пошуку дає додаткові можливості сортувати вакансії за періодами, розміром зарплати, формою зайнятості, графіком роботи, досвідом, віком, освітою та назвою компанії.

Trudbox (<http://trudbox.com.ua>) акумулює вакансії з сайтів пошуку роботи в Україні і станом на 13.06.2018 р. пропонував 416100 вакансій, станом на квітень 2019 р. – 482827 вакансії. Окрім можливості розмістити резюме і здійснити пошук роботи даний ресурс надає користі посилання та статті, що стосуються ринку праці і підприємницької діяльності. В меню є можливість пошуку вакансій за регіоном, зарплатою, досвідом, типом зайнятості, компанією-роботодавцем.

SuperJob (<https://www.superjob.ua>) у червні 2018 р. декларував понад 400 тисяч перевірених вакансій, станом на квітень 2019 р. – 12,8 тисяч. Головне меню сайту пропонує здійснити пошук роботи, співробітників або компаній. Інструменти розширеного пошуку дозволяють здійснювати пошук вакансій за спеціалізацією, зарплатою, типом зайнятості, і знанням іноземної мови.

JobMorion (<https://job.morion.ua>) – спеціалізований сайт пошуку роботи у фармації та медицині, у червні 2018 р. декларував понад 1 тисячу перевірених

вакансій, станом на травень 2019 р. – близько 500 вакансій. Головне меню сайту пропонує здійснити пошук роботи, співробітників або компаній. Інструменти розширеного пошуку дозволяють здійснювати пошук вакансій за спеціалізацією, областю, зарплатою, типом зайнятості, досвідом роботи, графіком роботи в цілому по Україні та за окремими регіонами.

Rabota.Ua (<https://rabota.ua>) – сайт пошуку роботи, у червні 2018 р. декларував понад 110 тисяч перевірених вакансій, станом на травень 2019 р. – близько 115 тисяч вакансій. Головне меню сайту пропонує здійснити пошук роботи, співробітників або компаній. Інструменти розширеного пошуку дозволяють здійснювати пошук вакансій за професією, сферою діяльності, компанією в цілому по Україні та за окремими регіонами та містами.

Jobs.Ua (<https://jobs.ua>) – сайт пошуку роботи, кадровий портал, який у червні 2018 р. та у травні 2019 р. надавав близько 8 тисяч вакансій. Головне меню сайту пропонує здійснити розширений пошук роботи по базі вакансій з можливістю поставити необхідні критерії відбору: компанію-роботодавця, місто, рубрику. Також сайт надає поради щодо складання резюме, приклади готових резюме, зразки резюме за професіями, види резюме, на сайті представлена оперативна інформація щодо нових вакансій згідно з бажаними вимогами до посади.

Talent.Ua (<https://talent.ua>) – сайт пошуку роботи, кадровий портал, який у червні 2018 р. та у травні 2019 р. надавав близько 3 тисяч вакансій. Головне меню сайту пропонує здійснити розширений пошук роботи по базі вакансій з можливістю поставити необхідні критерії відбору: рубрика, місто, регіон, заробітна плата, освіта, досвід роботи, графік та тип зайнятості.

Robotainua.Com (<https://robotainua.com>) – сайт пошуку роботи, кадровий портал, який у червні 2018 р. та у травні 2019 р. надавав близько 7 тисяч вакансій. Сайт пропонує користувачам зручний пошук роботи по містах України і за кордоном, можливо розмістити резюме, здійснити пошук та публікацію вакансій.

Дослідження кількості вакансій на посаду менеджера із соціальної відповідальності показали, що інформація по ним майже відсутня. Їх загальна кількість у 2019 році на вказаних вище сайтах не перевищувала 10 вакансій по всій Україні. Але цьому є пояснення, і полягає воно не в тому, що в Україні такі фахівці не потрібні, а в тому, що більшість українських компаній на дану посаду призначають працівників із власної ж компанії, які досить тривалий час працюють у компанії, мають високий рівень лояльності до власного роботодавця та добре обізнані на специфіці роботи власної компанії.

Вивчення фактичного складу персоналу вітчизняних ФП довело, що питаннями формування, управління та розвитку СВД на ФП сьогодні найчастіше займаються PR-менеджери, контент-менеджери, менеджери з розвитку, копірайтери, регіональні менеджери, менеджери з продажів та маркетологи (сумарна кількість вакансій за якими сягає декілька тисяч). Але слід мати на увазі, що сьогодні в Україні (згідно із Класифікатором професій від 15.02.2019 [2]) існують такі посади працівників, які безпосередньо мають займатися питаннями соціальної відповідальності, а саме менеджер (управитель) із соціальної та корпоративної відповідальності та експерт із соціальної відповідальності.

Найчастіше у закордонних фармацевтичних компаніях (ФК) аналогами даних посад є: the entry-level corporate social responsibility officer (службовець із корпоративної соціальної відповідальності початкового рівня), the assistant of corporate social responsibility officer (помічник службовця із корпоративної соціальної відповідальності), the corporate social responsibility specialist (фахівець із корпоративної соціальної відповідальності), the corporate social responsibility supervisor (супервайзер із корпоративної соціальної відповідальності), the corporate social responsibility manager (менеджер із корпоративної соціальної відповідальності), the senior corporate social responsibility manager (головний менеджер із корпоративної соціальної відповідальності).

Так, з проаналізованих 904 вакансій на досліджуваних ФП потреби у спеціалістах з управління соціально відповідальною діяльністю стосуються 2,9 %. За оцінками закордонних експертів агенції BLS потреба у менеджерах із соціальної відповідальності у світі до 2024 р. зросте на 6 % [3].

Нами визначено, що загальна кількість закладів вищої освіти України, які здійснюють підготовку зі спеціальності 073 Менеджмент другого (магістерського) рівня у 2019 році за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти [4] та які потенційно можуть розпочинати підготовку за ОПІ управління соціальною відповідальністю складає 201. В тому числі у м. Харкові – 23 заклади вищої освіти (рис. 1).

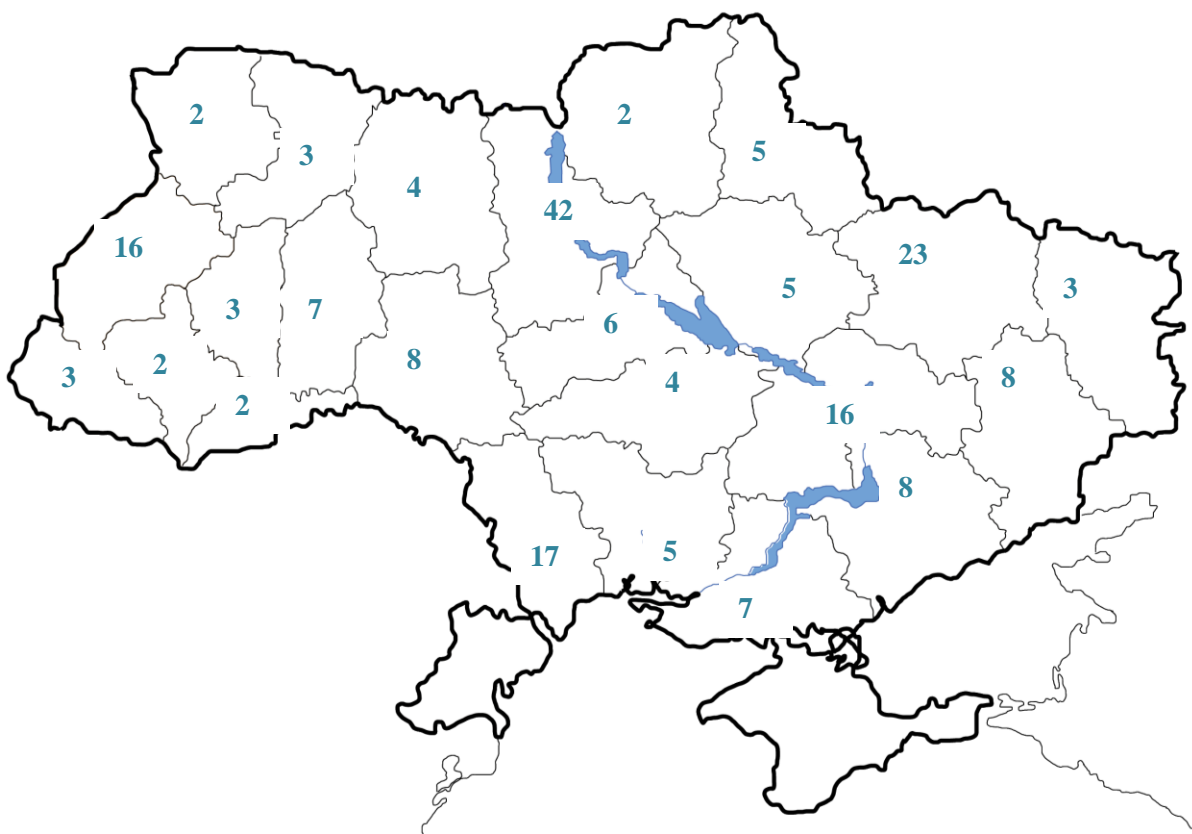

Рис. 1. Кількість закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку зі спеціальності 073 Менеджмент другого (магістерського) рівня у 2019 році за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти <https://vstup.edbo.gov.ua/> на мапі України

Але жоден заклад вищої освіти України у 2019 не здійснював набір здобувачів вищої освіти за напрямком управління соціальною відповідальністю.

Нами проведений аналіз освітніх пропозицій закладів вищої освіти України у 2019 р. зі спеціальностей, ОПП в межах яких за сутністю наближаються до управління соціальною відповідальністю. Результати наведені у табл. 1.

Отже, для покриття потреби у менеджерах (управителях) із соціальної та корпоративної відповідальності необхідно створити відповідну ОПП в межах спеціальності 073 «Менеджмент» другого (магістерського) рівня.

ОПП, розроблена певним закладом вищої освіти – є головним документом, який закріплює перелік та зміст компетентностей фахівців. ОПП – це система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності,

Таблиця 1

Аналіз освітніх пропозицій закладів вищої освіти України зі спеціальностей 231 «Соціальна робота»*, 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»** , 073 Менеджмент***, 071 Облік і оподаткування**** першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня з управління соціальною відповідальністю у 2019 році за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти [4]

<https://vstup.edbo.gov.ua/>

№	Місто	Заклад вищої освіти	Освітня програма	Форми навчання	Термін навчання, денна форма навчання / заочна форма навчання	Вартість навчання, грн. на рік денна форма навчання / заочна форма навчання	Ліцензійний обсяг, денна форма навчання / заочна форма навчання	Наявність бюджетних місць	Джерело інформації стосовно вартості навчання
1	м. Київ	Вищий навчальний заклад «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	*Управління міжнародними соціальними проектами і програмами	Денна бак / Денна маг / Заочна бак / Заочна маг	3р 10м / 1р 6м / 3р 10м / 1р 6м	Не зазначена	25 / 10 / 25 / 10	-	http://ist.uu.edu.ua/
			** Інформаційно-аналітична діяльність у сфері реклами і зв'язків із громадськістю	Денна маг / Заочна маг	1р 6м / 1р 6м	Не зазначена	10 / 10	-	http://ist.uu.edu.ua/
2	м. Київ	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	***Експертний менеджмент репутаційного консалтингу	- / Заочна маг	- / 1р 6м	- / 24500	- / 10	-	https://nakkim.edu.ua/

3	м. Київ	Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»	****Облік і корпоративна відповідальність	- / Заочна маг	- / 1р 9м	- / 19500	- / 10	-	https://kneu.edu.ua/
---	---------	--	---	----------------	-----------	-----------	--------	---	---

Умовні позначки: * - 231 «Соціальна робота» ** - 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» *** - 073 Менеджмент **** - 071 Облік і оподаткування

що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС), необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти [5]. ОПП призначена для органів управління вищою освітою та ЗВО, що готують фахівців певного профілю. ОПП встановлює: розподіл обсягу ОПП за циклами підготовки в академічних годинах; нормативну частину змісту навчання у навчальних елементах, їх інформаційний обсяг та рівень засвоєння у процесі підготовки відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики; рекомендований перелік навчальних дисциплін, форми контролю та державної атестації, нормативний термін навчання. ОПП включає: цикли гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки, що забезпечує певний освітній рівень; цикл професійної (професійно-орієнтованої) та практичної підготовки, що разом з попередніми циклами забезпечують певний освітньо-кваліфікаційний рівень.

Розробка і дотримання ОПП є важливим чинником організації навчального процесу у закладах вищої освіти України, однією з передумов підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері управління соціальною відповідальністю на підприємствах (компаніях). Сьогодні в Україні жоден заклад вищої освіти не готує фахівців з управління соціальною відповідальністю з орієнтацією на фармацевтичну галузь. Тому розробка і

реалізація ОПП «Управління соціальною відповідальністю» у Національному фармацевтичному університеті є актуальною і своєчасною з огляду на зростання уваги ФП до проблем управління СВД.

Метою ОПП «Управління соціальною відповідальністю» є формування здатності застосовувати набуті знання, уміння та навички з дисциплін загальної та професійної підготовки для вирішення типових задач діяльності менеджера (управителя) із соціальної та корпоративної відповідальності на відповідній посаді, включаючи управління соціально відповідальною діяльністю підприємств, в тому числі ФК; застосування сучасних методів та моделей управління соціальними програмами та соціальними проектами, забезпечення встановлення сталих партнерських відносин зі стейкхолдерами, формування соціальної (нефінансової) звітності, здійснення безперервного соціального моніторингу та соціального аудиту на підприємствах, формування бази для включення підприємства до національних та галузевих рейтингів підприємств у сфері соціальної відповідальності для підвищення конкурентоспроможності та ділової репутації підприємств, а також здійснення науково-педагогічної діяльності.

Підготовка магістра із управління соціальною відповідальністю включає дослідницьку, планово-проектувальну, організаційну, управлінську, консультаційну, науково-дослідну та навчально-методичну функції, аналіз та діагностику підприємства, розробку та обґрунтування рекомендацій щодо вирішення проблем функціонування і соціально-економічного розвитку підприємства, стратегічне бізнес-планування та контроль за результатами його впровадження, постійне підвищення професійного рівня.

Згідно Національній рамці кваліфікацій, як системного і структурованого за компетентностями опису кваліфікаційних рівнів, магістр із соціальної відповідальності – це восьмий кваліфікаційний рівень, опис якого наданий у табл. 2 та 3.

Рівні національної рамки кваліфікацій

Рівень освіти	Рівень Національної рамки кваліфікацій	Компетентності особи
Другий (магістерський) рівень вищої освіти	восьмий рівень	здатність особи розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог

Опис кваліфікаційного рівня магістр згідно Національній рамці кваліфікацій [6]

Рівень	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
8	Здатність особи розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності та/або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог			
	<p>Спеціалізовані концептуальні знання, що включають сучасні наукові здобутки у сфері професійної діяльності або галузі знань і є основою для оригінального мислення та проведення досліджень</p> <p>Критичне осмислення проблем у галузі та на межі галузей знань</p>	<p>спеціалізовані уміння/навички розв'язання проблем, необхідні для проведення досліджень та/або провадження інноваційної діяльності з метою розвитку нових знань та процедур</p> <p>здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі у широких або мультидисциплінарних контекстах</p> <p>здатність розв'язувати проблеми у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності</p>	<p>зрозуміле і недвозначне донесення власних знань, висновків та аргументації до фахівців і нефахівців, зокрема, до осіб, які навчаються</p>	<p>управління робочими або навчальними процесами, які є складними, непередбачуваними та потребують нових стратегічних підходів</p> <p>відповідальність за внесок до професійних знань і практики та/або оцінювання результатів діяльності команд та колективів</p> <p>здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономії</p>

Отже, на підставі вивчення досвіду закордонних закладів вищої освіти у підготовці магістрів із соціальної відповідальності та дослідження вимог закордонних і вітчизняних роботодавців до посади менеджера із соціальної відповідальності на кафедрі управління та економіки підприємства НФаУ обґрунтовані інтегральна, загальні та фахові компетентності зазначеного фахівця.

Інтегральною компетентністю магістра із управління соціальною відповідальністю (менеджера із соціальної відповідальності) є здатність розв'язувати типові та складні спеціальні завдання та критично вирішувати практичні проблеми у професійній діяльності менеджера із соціальної

відповідальності та на межі предметних галузей із застосуванням положень, теорій та методів фундаментальних, професійно-орієнтованих управлінських та соціально-економічних наук, впроваджувати дослідницьку та/або інноваційну діяльність, формулювати судження в умовах недостатньої або обмеженої інформації та суперечливих вимог; приймати рішення у складних непередбачуваних умовах, що потребують інтеграції знань, застосування новітніх підходів та прогнозування; зрозуміло і недвозначно доносити свої висновки та знання, розумно їх обґрунтовуючи, до фахової та не фахової аудиторії.

Загальними компетентностями (ЗК) менеджера із соціальної відповідальності є. ЗК 1. Здатність критично мислити та генерувати нові ідеї. ЗК 2. Здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу та встановлення взаємозв'язків між явищами та процесами. ЗК 3. Здатність проявляти лідерські навички, мотивувати людей та працювати в команді. ЗК 4. Здатність здійснювати професійні і наукові комунікації, в тому числі англійською мовою. ЗК 5. Здатність до науково-дослідницької й інноваційної діяльності. ЗК 6. Здатність свідомо та соціально-відповідально діяти на основі етичних міркувань та принципів академічної доброчесності. ЗК 7. Здатність проводити дослідження та презентувати результати.

Фаховими компетентностями (ФК) менеджера із соціальної відповідальності є. ФК 1. Здатність використовувати знання нормативно-правової бази України та інших країн світу в сфері соціально відповідальної діяльності підприємств та використовувати знання міжнародних стандартів, які регламентують корпоративну соціальну відповідальність. ФК 2. Здатність формувати ефективну систему партнерських відносин зі стейкхолдерами, виявляти напрямки взаємовигідного співробітництва, координувати діяльність підприємства зі стейкхолдерами на засадах партнерської взаємодії. ФК 3. Здатність управляти соціальними інвестиціями, оцінювати їх ефективність та застосовувати знання основ бюджетування. ФК 4. Здатність управляти ініціативними соціальними проектами та програмами і залучати підприємство

до участі у регіональних та національних соціальних проектах. ФК 5. Здатність використовувати знання екологічного менеджменту. ФК 6. Здатність використовувати інструменти та технології інноваційного менеджменту для забезпечення ефективності соціально відповідальної діяльності. ФК 7. Здатність формувати та управляти стратегією соціально-економічного розвитку підприємства, прогнозувати тенденції соціально-економічного розвитку підприємства з урахуванням підходів ризик-менеджменту. ФК 8. Здатність застосовувати технології івент-менеджменту та організовувати PR-заходи для підвищення репутації підприємства як соціально відповідальної компанії. ФК 9. Здатність використовувати сучасні інформаційні технології та економіко-математичні методи і моделі для системного дослідження й управління соціально-економічними процесами на підприємстві. ФК 10. Здатність проводити соціальний моніторинг та соціальний аудит на підприємстві. ФК 11. Здатність застосовувати технології бренд-менеджменту для забезпечення конкурентоспроможності підприємств. ФК 12. Здатність складати та оприлюднювати соціальну звітність для підвищення ділового іміджу підприємства. ФК 13. Здатність застосовувати знання технологій рейтингування для підвищення соціально відповідального статусу компанії. ФК 14. Здатність управляти комунікаціями та конфліктами, а також застосовувати навички нетворкінгу, тайм-менеджменту, тимбілдингу, мотиваційного менеджменту та управління персоналом для формування ефективної корпоративної культури. ФК 15. Здатність застосовувати знання ділового етикету та підтримувати корпоративний етичний кодекс. ФК 16. Здатність проводити науково-дослідницьку та науково-педагогічну діяльність, здатність навчати персонал, консультувати, викладати дисципліни економіко-управлінського спрямування.

Обов'язковими компонентами (обов'язковими навчальними дисциплінами) ОПП «Управління соціальною відповідальністю», які враховують Стандарт вищої освіти зі спеціальності 073 «Менеджмент» другого (магістерського) рівня, затверджений 10.07.2019 р. [7] є: «Соціальна відповідальність», «Соціальний менеджмент», «Корпоративна культура та

етика бізнесу», «Конкурентоспроможність підприємства», «Управління персоналом», «Стратегічний та фінансовий менеджмент», «Управління проектами» – ОК 7, «Соціальний аудит», «Інноваційний менеджмент», «Методологія і організація наукових досліджень та інтелектуальна власність», «Міжнародне приватне право», «Інформаційні системи і технології». Вибірковими компонентами (вибірковими навчальними дисциплінами) ОПП «Управління соціальною відповідальністю» є: «Паблік рилейшенз», «Маркетинговий менеджмент», «Міжнародні стандарти», «Екологічний менеджмент», «Ризик-менеджмент», «Управління соціально-економічною безпекою підприємства», «Корпоративне управління», «Міжнародний менеджмент», «Фармацевтичне право», «Трудове право».

Отже, по результатах аналізу вітчизняного та закордонного досвіду підготовки фахівців із соціальної відповідальності сформована ОПП «Управління соціальною відповідальністю» для фармації, що надає змогу професійно підійти до проблеми підготовки менеджерів із соціальної відповідальності у закладах вищої освіти фармацевтичного (медичного) профілю.

Використана література:

1. Лучшие сайты по поиску работы в Украине 2019 <https://1sell.com.ua/>
2. <https://buhgalter.com.ua/dovidnik/klasifikator-profesiy/rozdil-1-zakonodavtsi-vishchi-derzhavni-sluzhbovtsi-kerivniki-menedzheri-upraviteli/>
3. <https://www.villanovau.com/resources/public-administration/corporate-social-responsibility-jobs/#.W2AY-dIzbIV>
4. Єдиної державної електронної бази з питань освіти <https://vstup.edbo.gov.ua/>
5. Закон України «Про вищу освіту» <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/155618>

6. Національна рамка кваліфікацій <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p/paran12#n12>

7. Стандарт вищої освіти зі спеціальності 073 «Менеджмент» другого (магістерського) рівня

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/07/12/073-menedzhment-magistr.pdf>